

ЛОКАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА БИЗНЕСА

Н.с. д-р Галя Колева

Бизнес и местно развитие

Глобализацията на производството като част от глобализационните процеси, които съпътстват света днес, предполага господство на транснационални корпорации, чиято експанзия в географското пространство се мотивира от по-ниските разходи и по-високата печалба. Допринасяйки за това, локалността в същото време налага своя специфичен потенциал по линия на традицията и културното наследство, религията и идентичността. Тя дава своя отговор на експанзията на капитала чрез конкретността на своите ресурси и активността на местните социални актьори. Местното развитие протича в руслото на тези две като че ли противоречиви тенденции - хомогенизация и диференциация. От една страна общите, глобални, наднационални тенденции се проектират в реален, специфичен от гледна точка на исторически дадености, традиции и култура конкретен национален контекст. От друга страна общите процеси, протичащи в рамките на даденото конкретно общество, имат регионална, местна проекция в периметъра на основните административно-териториални и селищни структури. С това равнище е свързана тенденцията за децентрализация и развитие на местното самоуправление, както и засилването на ролята на местните социални актьори в търсене на печеливши и устойчиви решения за използване на локалните ресурси.

Погледът върху локалността в различните ѝ измерения е начин да се види специфичното, особеното - това, което превръща дадено място в културно-устойчива среда. Амбицията за търсене на възможности за местно развитие ориентира изследователското внимание към анализ на взаимодействията на социалната и индустриалната система от гледна точка на конструиране на система от социални и професионални отношения, които са разбираеми на нивото на общинската или градската цялост. Разглеждането на бизнеса като част от тази цялост е от гледна точка на потенциалните възможности и ресурси за социална мобилизация на местно равнище. Фирмите в малки и периферни населени места имат по-голяма нужда от финансови средства, от външно финансиране и кредити; в по-голяма степен се проявяват проблемите с доставчици, пазар, текучество или недостиг на работна сила, комуникации. От друга страна, дребните фирми могат да играят важна роля в ревитализацията на региона, в съживяване на традициите и поддържане на деловата активност. Затова е важно да се търсят начини за подпомагане и стимулиране на предприемачеството. Разбира се, най-важното, основното в тази насока, е промяна в параметрите на средата за бизнес като цяло - като макрорамка и държавна политика. От друга страна, залагането върху децентрализацията и местното самоуправление изисква преместване на акцента от пасивните очаквания към централната власт към местни инициативи и търсене на алтернативни и нетрадиционни начини за подпомагане на автономните и инициативни местни актьори. До голяма степен изоставането и периферността като качество на социално-икономическото развитие на общината се дължи на липсата на местни инициативи за хоризонтална солидарност между основните, потенциални автономни агенти, ангажирани в местното развитие -

органите на местно самоуправление и общинските власти, бизнесът, неправителственият сектор и гражданското общество.

Изследванията върху частния бизнес и малките и средни предприятия (МСП) показват, че от развитието на този сектор зависи равнището на заетост и възможностите за икономическо и социално развитие на даден регион. Общини, в които има повече създадени и работещи фирми, страдат по-малко от безработица и имат по-добри възможности за човешко развитие (Развитието на човека, 1999, ч. I). И обратно изостаналите райони и тези в индустриален упадък са с по-ниска предприемаческа активност, с по-нисък дял на МСП в заетостта в сравнение със средния за страната, с по-слаба активност на МСП в областта на производството и инвестиционна насоченост (Доклад за МСП 1999, 83-86).

Според докладите за човешкото развитие, разработвани ежегодно в резултат на изследвания на населението и на регионите в страната със съдействието на ПРООН (Програма на ООН за развитието на човека), категорично се правят изводи за ключовата роля на частния бизнес и предприемачите по отношение на местното развитие. Пряка е зависимостта между степента на развитие на малкия и средния бизнес и предприемачество и равнището на човешко развитие като агрегиран показател за устойчиво развитие на регионите (Развитието на човека...1999: 19-21; 42-44). Този извод се основава не само на обективни показатели¹, но и на общественото мнение, според което “частната стопанска дейност допринася по адекватен начин за общото развитие на общината”. Според респондентите силните страни на частния бизнес са “наличието на ресурси, достъпът до пазари и кредити, по-малко бюрокрация, по-голяма свобода за вземане на решения и адекватни управленски умения” (Доклад за човешкото...2000 : 51-52). Очевидно е, че развитието на частния бизнес и предприемачеството е основен фактор за местно развитие и потенциал за активни стратегии в областта на заетостта и използването на местните, собствените ресурси.

Проблемите пред бизнеса в регионален аспект са проекция на макроикономическата ситуация и степента на развитие на законодателната и институционална инфраструктура. От друга страна, от разговорите и проведените интервюта с местни представители на малкия бизнес се потвърждава тезата за мултиплициране на негативните страни, провокирани от общата рамка за развитие на бизнеса, на местно равнище, особено що се отнася до по-малките и периферни общини. В последните години основни бариери пред бизнеса са ниската популателна способност на населението /свит пазар/ и недостигът на средства за оборотен капитал и инвестиции. Според едно социологическо изследване² на две периферни общини тези фактори са много по-сериозен проблем за фирмите в малките и периферни общини поради локалните ограничения на пазара, ориентацията на фирмите почти изцяло към местния пазар, както и липсата на местни поддържащи бизнеса структури, и същевременно отдалечеността на съществуващите такива в централните и по-големи градове (случаят Свиленград). Трудният достъп до кредити като част от бизнес средата в страната е още по-труден за предприемачите от периферната община поради липсата на налични, местни варианти за кредитодоставчици. Към посочените

¹ Индексът за човешко развитие показва какво място заема даден регион по отношение на три показателя - средна продължителност на живота, достъп до образование и жизнен стандарт.

² Изследването е проведено в Ихтиман и Свиленград в рамките на проект, финансиран от Фондация “Отворено общество” по програма “Реформа в местното самоуправление” в периода 1999-2000г. от Асоциация за развитие на средната класа” с колектив: Николай Тилкиджиев, Мая Келиян, Галина Колева, Румяна Стоилова. Вж. *Периферната община - ресурси за местно развитие*. АРСК, София, 2000.

пречки се прибавят и станалите традиционни за последните години препятствия като високи данъчни ставки, бюрокрация и административни трудности, корупция и нелоялна конкуренция. Пример за излишна бюрокрация и създаване на възможности за корупция са процедурите при регистрация на търговския обект, което е в компетенциите на общинската администрация³. При упражняване на това право на практика общинската администрация си вмения допълнителни контролни функции като изисква копия от всички възможни налични до този момент официални документи по силата на нормативен акт от други институции, както и копия от документи, които се съхраняват безсрочно в нейния собствен архив. Това забавя неоправдано процеса на стартиране на бизнес, увеличава транзакционните разходи на фирмите и се превръща в източник на корупция в местната администрация (Доклад на ИПК, 2000: 21).

Липсата на капитал за оборотни средства и инвестиции, трудният достъп до кредити, стесненият пазар и ниска покупателна способност, рестриктивното законодателство по отношение на бизнеса, бюрокрацията и корупцията - това са известни и постоянно актуализиращи се пречки пред развитието на бизнеса. Чрез сполучлива метафора един от респондентите-предприемачи в Свиленград описва състоянието и условията на бизнес по следния начин: *“Тук има една приказка: частният бизнес е като колело без седалка - винаги си на педали, под напрежение”*.

Очевидно е, че една част от бариерите не зависят пряко от усилията и компетенциите на местната власт и институции, но има и такива, чието задържащо влияние може да бъде ако не изцяло премахнато, то поне смекчено именно чрез компетентно и добронамерено отношение на местната администрация, институции и авторитети към усилията на утвърдени и прохождащи фирми, развиващи дейност чрез използване на местните ресурси.

Това, което се откроява на фона на споделените проблеми, а и от други наши наблюдения и анализи, е обстоятелството на наслагване на различни равнища на компетентност и възможности за съдействие относно решаване проблемите на бизнеса, което при ограничените възможности на малките и периферни общини усилва възприемането на ситуацията като по-обречена и така се мотивират и поддържат стереотипи на пасивно очакване и неангажираност - нещо да дойде отгоре, някой да реши проблемите, някой да разпореди. Затова е важно да подчертаем, че при засилваща се централизация на общинските бюджети и ограничените икономически ресурси на общинската власт, възможността за омекотяване негативите на структурните промени на местно равнище до голяма степен се съдържа в **общите усилия на местната власт, бизнеса и гражданските организации**.

Фигурата на предприемача

Предприемачите са ключови актьори на местното развитие и самоуправление. Те са съществена част на местните елити като основни движещи сили на икономическата дейност, чрез която локалната общност, отделната община възпроизвежда условията и ресурсите за своето съществуване. Бизнесът в малките и периферните локалности е преди всичко местен. Това означава: а/ създава се и се движи от местни хора като в преобладаваща степен е дребен, разгръщащ се като семейна и родова структура с цел прехрана и оцеляване; б/ специализира се към

³ Компетенциите на общинската администрация относно регистрацията на търговските обекти произтичат от чл. 22 от Закона за местното самоуправление и местната администрация, според който Общинският съвет има право да регулира дейностите от местно значение.

продукция и услуги, основно ориентирани към локален и ограничен пазар; в/ използва и разчита основно на местни суровини и ресурси, на местни и регионални социални и партньорски мрежи. В този контекст хората на бизнеса, предприемачите са носещата конструкция на съзидателната, инициативната и иновативната общност на местните социални актьори.

Придържаме се към становището, че хората на малкия и среден частен бизнес са предприемачи на първо място, защото сами използват собствения ресурс за организиране на дейност, т.е. собствеността се включва в производствен оборот от самите тях; на второ място, защото те действат като независими стопански агенти извън наемните отношения. В този контекст предприемачи са освен собствениците на фирми с производствена, търговска, посредническа дейности или дейности в областта на услугите, но и занаятчиите, самонаетите и практикуващите свободна професия, хората на дребния семеен бизнес. Подчертавам опорните точки на тази теза:

Първо, частната собственост като основа за икономическа автономност и свобода на избора по отношение на реализация, активност и поведение; собствеността като гарант и основа за независимост от наемните отношения.

Второ, предприемачеството като функция на собствеността съчетава управлението и контрола върху нея. Типичната социална фигура у нас на равнище малък и среден бизнес е тази на предприемача в неговите роли на собственик, създател и организатор на фирма, мениджър.

Трето, предприемачеството е както дейност, процес, така и качества, ценности и поведение на личността.

Според класификациите⁴ хората на малкия и средния бизнес са част от традиционната средна класа и предимно “се разполагат” в нейния среден и нисък пояс. Специфична отлика на съвременните средни класи в източно-европейските страни е, че предприемачите, които на Запад се считат за стара средна класа, тук са “новата средна класа”, а “новите средни” - професионалистите и управленците, са “старата” част, доколкото са реалност от социалната структура на социалистическото общество (Kivinen, 1998: XV). За тези общества предприемачеството е нов елемент по отношение на предишната социална структура, а предприемачите се разглеждат като основни агенти на формиращите се пазарни отношения. В този смисъл се определят като най-креативната класа в преходните общества, които се демократизират и изграждат пазарна икономика.

Бизнесите са различни - като мащаб, като профил и насоченост по отношение на иновации и риск, като отраслова специфика, като тип дейност - производство, търговия, посредничество и услуги. В зависимост от това има различни групи предприемачи в общия слой на хората на бизнеса.

В зависимост от параметрите на отделните си статуси предприемачи има и в бизнес елита на обществото, и на границата между средната и ниската класа. В съвременните общества като правило, основната маса на предприемаческия слой се отнася към средната класа, към всички нейни етажи.

Изхождайки от икономическата позиция на предприемача, определена от собствеността и автономността във връзка с нейното разпореждане, предприемачески може да бъде всеки бизнес независимо от това какъв е профилът, мащабът и сферата на дейност, доколкото се развива в пазарни условия, насочен е към реализиране на печалба и оказва въздействие върху социалната среда. Дребният производител,

⁴ Най-популярни и приложими са схемите: EGP - “класовата схема на Ериксон-Голдторп-Портокареро (1979); нейният по-късен, подобрен вариант на Ериксон и Голдторп (1992). Вж. Н.Тилкиджиев. *Средна класа и социална стратификация*. Изд. ЛиК, София, 2002 г.

търговец, занаятчия или упражняващ свободна професия е предприемач, доколкото открива, създава и предлага полезности за обществото и/или създава работни места и така променя средата. Стремехът към лична икономическа самостоятелност е основен белег на независещата от държавните институции общност на хората на бизнеса. Подвидовата структура на бизнес общността се съотнася с мащаба и различните форми на предприемаческа дейност - крупен, среден, дребен бизнес, семейно предприемачество, samozаетост. Това от една страна. От друга страна, в зависимост от критерии като: насоченост към иновации, поемане на риск, форми на организации и стратегии за развитие, мотивация, нагласи и ценности, се срещат различни класификации на типа предприемач. Според една от често срещаните типологии има: а/ предприемачи по неволя или случайно ориентирани към бизнеса; б/ търговци и спекуланти, т.е. работещи само в сферата на обмяната и оборота и в/ истински - тези, ориентирани към иновации, с рационално поведение и пресметнат риск.

В изследваните общини Ихтиман и Свиленград бизнесът на предприемачите е под формата на малки, еднолични или семейни фирми, предимно работещи в сферата на търговията и услугите. Сходната картина на производствено-икономическата ситуация - закрити предприятия и преустановени производства, драстично намаляване на производствения капацитет на работещите държавни предприятия, бездействащи производствени мощности след реструктуриране и смяна на собствеността, намира сходен отговор от страна на хората, останали без работа и търсещи възможности за реализация. Дребният семеен бизнес и самонаетостта са лицето на предприемаческата активност в малките и периферни общини. Сравнително малкият размер на началния капитал, осигурен от спестявания или помощ от роднини и близки, ограниченият пазар и обхват на дейността, както и трудовата ангажираност в рамките на най-близкото обкръжение, са основните характеристики на частната инициатива в разглежданите от нас общини. Сред водещите мотиви за предприемаческа активност най-често срещаният е търсенето на алтернатива за заетост и доходи.

Спецификата на периферността⁵ в изследваните общини се проявява и по отношение на бизнеса. Достатъчно е да споменем по-разгърнатата структура и насоченост на частната дейност в Свиленград, която е белязана от присъствието на митницата и свързаните с нея потоци на хора и товари. Предприемачите в Свиленград са насочили своя бизнес в обслужването на тези потоци чрез семейните хотели, заведенията и магазините, фризьорските салони, транспортните и строителни услуги. В това отношение нишите за бизнес са сравнително по-големи в сравнение с Ихтиман.

Независимо от обхвата и отрасловата специфика на бизнеса в двете изследвани общини, с ограниченията на средата са свързани семействеността, затвореността в рамките на близкия и приятелски кръг, опирането по-скоро на неформални и неинституционализирани механизми и форми за съдействие (информация, консултиране, ресурси). От друга страна, спецификата на общуване и контакти в малкото населено място, където повечето хора се познават, усилва усещането за влиянието на политически и властни зависимости. И за двете общини са налице редица случаи за блокиране приеждането на решения и прилагането на действия, свързани с бизнес средата (разпореждане с общинската собственост,

⁵ В изследването е заложено следното разбиране за периферна община: “тип община, която бидейки пространствено, географски отдалечена от националния център - столицата и от областния център, е същевременно “отдалечена”, повече или по-малко, и в икономическо, политическо и културно отношение в “социално-историческото време”; недоразвита е нейната цялостна общностна, а в т.ч. обществена и гражданска структура, неразвити са основни сектори на селищното стопанство и социалния живот” (Периферната община..., 2000 : 13).

търгове, конкурси за фирми-изпълнители на поръчки) в резултат на политически противопоставяния, които се тиражират и стават широко известни сред местната общественост. Това спъва и отдалечава участието на гражданите и фирмите от активен диалог с властта в името на местното развитие. Така личните и професионални мрежи оказват най-значимо влияние както върху решението за започване на бизнес, така и при неговото разработване и развитие, а контактът “лице в лице” остава ключов фактор в трансфера на знания и опит. Както се отбелязва и в изследване на Института за пазарна икономика⁶ “наследените източници на доверие (основани на професионални, приятелски и партийни връзки) останаха доминиращи в новите бизнес взаимоотношения”.

От друга страна, ролята на местния бизнес и на предприемачите като инициативни местни актьори се афишира винаги, когато са необходими средства за решаване на социални проблеми или подпомагане на местни инициативи. Предприемачите са популярни личности, част от местния елит и тяхното участие и присъствие е необходимо и желано при всички местни прояви. Те са членове на управителните съвети на различни организации и сдружения, както и търсени партньори за реализиране на проекти на местно и областно равнище.

Локалният потенциал през погледа на предприемача

Проведеното изследване в Ихтиман и Свиленград, както и редица разговори и интервюта с представители на бизнес общността от различни други райони на страната открояват конкретни насоки за активизиране на местния бизнес и предприемачеството, с което се благоприятства и самото местно развитие чрез вписването му в съвременните тенденции. Печеливш ход е залагането върху натрупания производствен, инфраструктурен и човешки потенциал и неговата модернизация чрез привличането на инвестиции. Това предполага активност в следните насоки:

- на основата на разработени общински стратегии за развитие да се търсят варианти за проекти с привличане на бизнес-средите за насърчаване на предприемаческата активност в *традиционни за района* дейности.
- търсене на решения за *затваряне на наличните производствени цикли*
- използване на *създадените отпреди мощности*.
- създаването на орган от *специалисти и експерти*, от местни администратори и бизнесмени, който да работи за привличане на чужди инвестиции.
- използване на възможностите *на присъединителните фондове по линия на ЕС*, чрез разработване на проекти за съвместни фирми и насърчаване на малки и средни предприятия.
- развиване на активна *информационно-рекламна дейност*, чрез предлагането на конкретни оферти и др.
- създаване на *бизнес-инфраструктура*, която да обслужва и улеснява бизнеса – съществуващ и нововъзникващ..

⁶ Вж. Пречки пред навлизане в бизнеса и системни източници на корупция в местната администрация. Доклад на ИПИ, представен на конференцията “Административни пречки пред бизнеса”, юли 2000 г.

Има редица примери на създадени бизнес-центрове и бизнес-инкубатори, в подкрепа на малкия и средния бизнес.⁷ Техният опит може да бъде проучен и активно да се търсят възможности за финансиране и подкрепа.

В областта на бизнес-структурата има много възможности за *дейности по обслужването на бизнеса* – информация, консултации, техническо обслужване и офис-дейности, чрез които освен че може да се създаде заетост, но и може да се създадат механизми за взаимодействия с институции и бизнес-организации на национално равнище.

Общинската администрация може успешно да използва информационния и консултантския ресурс за обслужване на бизнеса. Очевидна е необходимостта от информационно подпомагане на желаещите да започнат бизнес относно приоритетите на местно развитие, пазарни ниши и потенциални ресурси.

Опитът на развитите страни показва, че общинската власт и частният бизнес могат да работят в сътрудничество и да реализират различни видове ефекти от значение за средата. Обикновено това става под формата на *договорни отношения* между общинска институция и частна фирма за разпределяне на отговорностите и рисковете във връзка с определени дейности като финансиране на проекти с общински и/или частни средства; проектиране и/или строителство на обекти и улеснения от местно значение; извършване и поддържане на определен кръг услуги и др.под.

Следователно локалността е силна с потенциалните възможности за постоянен *диалог и сътрудничество между местните социални актьори* - общинската власт, бизнеса, гражданските сдружения.

Литература

*Доклад за малките и средните предприятия в България.*1999. Агенция за малки и средни предприятия, София.

Доклад за човешкото развитие. България 2000. UNDP, София, 2000

Периферната община. Ресурси за местно развитие. 2000. Колектив: Н.Тилкиджиев, М. Келиян, Р. Стоилова, Г. Колева, АРСК, София.

Пречки пред навлизане в бизнеса и системни източници на корупция в местната администрация. Доклад на ИПИ, представен на конференцията “Административни пречки пред бизнеса”, юли 2000 г.

Развитието на човека. България 1999. Част I, UNDP, София.

Тилкиджиев, Н. 2002. *Средна класа и социална стратификация.* Изд. ЛиК, София.

*The Kalamari Union: Middle Class in East and West.*1998. Kivinen, M (Ed.). Ashgate, Aldershot, England.

⁷ По линия на ПРООН и с участието на МТСТГ, ФРМС и др. в страната се реализира проект “Заетост чрез подкрепа на бизнеса” (JOBS), чрез който се продължава работата по разширяване дейността на работещите вече бизнес-центъра, както и създаването на нови с оглед откриване на нови възможности за заетост чрез стартиране и подпомагане на бизнес-активността предимно в малките населени места.